

การพัฒนาชุมชนที่สมดุลและยั่งยืน

ผศ. ดร. อาแว มะแส

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

บทนำ

- การพัฒนาชุมชนชนบทสำคัญมากสำหรับประเทศไทย เพราะมีประชากรอยู่ในสัดส่วนที่สูง และมีวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงกับทรัพยากรธรรมชาติ ความเชื่อและขนบประเพณี ที่มีบริบทเฉพาะแต่ละท้องถิ่น
- วิถีชีวิตคนในชุมชนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์เชิงซ้อนหลากหลายมิติ
- แนวทางการพัฒนาประเทศที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายหลัก ส่งผลกระทบต่อชุมชนชนบทหลายด้าน
- ความพยายามพัฒนาชุมชนชนบทไม่ได้ผลเท่าที่ควร
- การน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ได้รับการรับจากหลายชุมชน และมีการขับเคลื่อนการพัฒนาจนได้ผลอย่างน่าพอใจ
- งานชิ้นนี้เน้นทำความเข้าใจถึงการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจไปปรับใช้ในการพัฒนาชนบท และผลต่อการพัฒนาไปสู่ความสมดุลและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- (1) เพื่อศึกษาลักษณะสำคัญของวิถีชีวิตในชนบท และผลกระทบของการพัฒนาตามแนวคิดภาวะทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนชนบท
- (2) เพื่อศึกษาการตอบรับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชนชนบท ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลและมีแนวโน้มที่จะสร้างความยั่งยืน
- (3) เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนชนบทไปสู่ความสมดุลและยั่งยืน โดยการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วิธีการศึกษา

- เป็นการทบทวนและสังเคราะห์ความรู้จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนชนบทในประเทศไทย และการประยุกต์หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการพัฒนาชุมชนชนบท
- การวิเคราะห์กรณีตัวอย่างของชุมชนชนบทในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทยที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ว่ามีกระบวนการในการพัฒนาอย่างไร และมีผลของการประยุกต์ต่อการดำรงชีพเป็นอย่างไรบ้าง

ผลการศึกษา

ครอบคลุมหัวข้อต่อไปนี้

- วิถีชีวิตในชนบท และผลกระทบของการพัฒนาตามแนวคิดภาวะทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีต่อการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนชนบท
- การตอบรับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และผลต่อการพัฒนาชุมชนชนบท
- กระบวนการพัฒนาชุมชนชนบทไปสู่ความสมดุลและยั่งยืน ด้วยการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

วิถีชีวิตในชนบท

และผลกระทบของการพัฒนาฯ

- การดำเนินชีวิตของคนในชุมชนชนบท ครอบคลุม ทั้งมิติทางเศรษฐกิจ มิติทางสังคมและวัฒนธรรม และมิติทางสิ่งแวดล้อม มิติเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการดำเนินชีวิต แต่มีความเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อน — **“เป็นลักษณะของความสัมพันธ์เชิงซ้อนหลายมิติ”**
- แนวทางการพัฒนาที่มุ่งสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจและความทันสมัยเป็นเสมือนดาบสองคม ที่มีทั้งผลดีและผลกระทบทางลบต่อวิถีชีวิตชาวชนบท

ผลกระทบของการพัฒนาตามแนวคิด ภาวะทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์

ผลดี

- ทำให้วิธีการการทำมาหากินทันสมัยมากขึ้น มีการปรับวิธีการผลิตโดยใช้เทคโนโลยีใหม่ๆ ซึ่งอำนวยความสะดวกต่อการขยายขนาดการผลิต เพิ่มความเข้มข้นในการผลิต และผลผลิตต่อพื้นที่มากขึ้น
- มีรายได้เป็นตัวเงินมากขึ้น
- ความเป็นอยู่ของชาวชนบทสะดวกสบายยิ่งขึ้น ลดการพึ่งพาระหว่างกันในหมู่บ้าน
- เข้าถึงบริการต่างๆ ดีขึ้น จากบริการต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชนที่เพิ่มขึ้น
- ได้รับการแนะนำเชิงชี้นำจากเจ้าหน้าที่เกี่ยวข้อง ทำให้สะดวกต่อการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต

ผลกระทบของการพัฒนาตามแนวคิด ภาวะทันสมัยและกระแสโลกาภิวัตน์ (ต่อ)

ผลกระทบทางลบ

- เกิดการผลิตเชิงเดี่ยวที่มุ่งเพื่อขาย ทำให้ต้องพึ่งพาดตลาดสูง และมีความเสี่ยงสูง
- มีค่าใช้จ่ายสูงในการผลิต จากการต้องพึ่งปัจจัยการผลิตจากภายนอก และบ่อยครั้งไม่สอดคล้องกับรายได้ที่เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีหนี้สินมากขึ้น
- เกิดกระแสบริโภคนิยม และวัตถุนิยมมากขึ้นในการดำเนินชีวิต
- ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ทั้งจากการขยายพื้นที่การผลิต และการเปลี่ยนเทคนิควิธีการผลิต
- ผลผลิตที่ใช้เพื่อบริโภคในครัวเรือนลดลง ทั้งที่ผลิตเองและที่มีอยู่ในธรรมชาติ
- มีปัญหาสุขภาพที่เชื่อมโยงกับวิธีการผลิต และความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม
- มีความเป็นปัจเจกนิยมมากขึ้น ความเอื้ออาทรลดลง ขนบประเพณีและวัฒนธรรมดีๆ ของท้องถิ่นถูกมองข้าม คนในชุมชนพึ่งตนเองได้น้อยลง
- ลูกหลานชาวชนบทมักจะละทิ้งชุมชนและอาชีพเกษตร เพื่อไปทำงานรับจ้างในเมือง

ปัญหาของการพัฒนาชนบทไทย - ข้อสังเกตและบทสรุป

นักวิชาการด้านพัฒนาชนบทมีข้อสังเกตร่วมกันว่า

สาเหตุที่สำคัญของปัญหาเกิดจาก

- แนวทางการพัฒนาที่มุ่งจะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชาวชนบทให้ทันสมัยเหมือนกับคนเมือง โดยไม่เข้าใจรากเหง้าที่แท้จริงของวิถีชีวิตชนบท
- ขาดการบูรณาการมิติต่างๆของการดำเนินชีวิตของชาวชนบทเข้าไปในกระบวนการวางแผนการพัฒนา
- ขาดความพยายามที่จะให้ชาวชนบทมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาอย่างจริงจัง เพราะการทำงานภายใต้วัฒนธรรมของระบบราชการและการเมืองไทยมักจะครอบงำการบริหารการพัฒนาโดยเจ้าหน้าที่ ไม่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างจริงจังและครอบคลุมของคนในท้องถิ่น แม้จะมีการปฏิรูปไปสู่การกระจายอำนาจแก่ท้องถิ่นแล้วก็ตาม
- ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวในชุมชนชนบท สะท้อนให้เห็นถึงความไม่สมดุล และไม่ยั่งยืน

การตอบรับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และผลต่อการพัฒนาชุมชนชนบท

- เมื่อมีการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในเชิงนโยบาย และการส่งเสริมการพัฒนาในชนบท มีการขานรับไปปฏิบัติทั้งในระดับบุคคล และชุมชนอย่างกว้างขวางพอสมควรในชนบท
- จุดเน้นสำคัญของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ที่ให้พิจารณำทุนด้านต่างๆที่มีอยู่มาปรับใช้อย่างรอบคอบและระมัดระวัง โดยมุ่งให้เกิดความพอเพียงก่อนแล้วค่อยๆ พัฒนาไปสู่ระดับที่ให้ผลตอบแทนที่สูงขึ้น สามารถประยุกต์ใช้กับการพัฒนาชุมชนชนบทได้ดี หากมีกระบวนการขับเคลื่อนอย่างเหมาะสม
- แม้ว่าสมาชิกในแต่ละชุมชนมีการดำเนินชีวิตที่แตกต่างกันในรายละเอียดตามภูมิสังคม แต่แนวทางการพัฒนาตามหลักการนี้มีความสอดคล้องกับองค์ประกอบของวิถีชีวิตและทุนที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตในชุมชนชนบท

มิติต่างๆ ของการปรับตัว อันเป็นผลจากการขับเคลื่อนการพัฒนา

ชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ มีการปรับตัวด้านต่างๆ

- การปรับความคิด
- การปรับวิถีการในการดำรงชีพ
- การรื้อฟื้นและต่อ ยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
- การใช้ประโยชน์และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- การสานสัมพันธ์และสร้างเสริมพลังในชุมชน
- การสร้างสัมพันธ์เชิงเครือข่ายกับภายนอก

กระบวนการพัฒนา ไปสู่ความสมดุลและยั่งยืน

จากการวิเคราะห์การขับเคลื่อนการพัฒนาใน 40 ชุมชน ทั่วประเทศ ของธันวาคม จิตต์สงวน (2551) พบว่า มีแนวทางที่คล้ายคลึงกัน โดยมีลักษณะเป็นกระบวนการ ดังนี้

- คนในชุมชนส่วนหนึ่งตระหนักถึงปัญหา อันเป็นผลกระทบจากการพัฒนาสมัยใหม่ เกิดแรงบันดาลใจ และมีแรงผลักดันที่ส่งผลให้เกิดการสำรวจตนเองและสภาพพื้นที่ชุมชน
- เกิดความตั้งใจแน่วแน่ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีคิดและวิถีปฏิบัติในการดำเนินชีวิตตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- ริเริ่มกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้
- ดำเนินการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการจัดทำแผนชุมชน
- แปลงแผนชุมชนลงสู่การพัฒนาภาคปฏิบัติที่ทำได้จริงตามสภาพของแต่ละภูมิสังคม
- การนำเข้าสู่วิถีการพัฒนาที่ถาวรและครอบคลุมหลายมิติอย่างบูรณาการ — สมดุลและยั่งยืน

กรณีศึกษาที่นำเสนอในงานวิจัยนี้ มีกระบวนการที่สอดคล้องกับข้อค้นพบนี้

วงจรกระบวนการขับเคลื่อนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในชุมชน

ที่มา : ชันวา จิตต์สงวน 2552 7

ปัจจัยสนับสนุน

จากการศึกษาใน 40 หมู่บ้าน ของธันวาคม จิตต์สงวน (2551พบว่า ปัจจัยสนับสนุนการขับเคลื่อนไปสู่การพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน ที่สำคัญมี 5 ประการ

- (1) ความอุดมสมบูรณ์ของฐานทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่
- (2) การบริหารจัดการกลุ่มต่างๆในชุมชนให้ดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ
- (3) การได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก
- (4) การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมการดำเนินชีวิตของผู้คนบนทางสายกลาง
- (5) การมีผู้นำชุมชนมีศักยภาพและโดดเด่นชัดเจน

บทสรุป

- ตลอดระยะเวลาเกือบ 50 ปีประเทศไทยพัฒนาตามแนวทางการพัฒนาที่มุ่งสร้างการเติบโตทางเศรษฐกิจ และความทันสมัย ไม่ได้ส่งผลดีเสมอไปต่อชุมชนบท
- ในด้านหนึ่งแม้การทำมาหากินและความเป็นอยู่ของชาวชนบทดูเหมือนจะดี หรือสะดวกสบายขึ้น แต่ในอีกด้านหนึ่งสร้างปัญหาหลายประการเกิดขึ้นพร้อมๆกัน จนพึ่งตนเองไม่ได้และสร้างปัญหาทางสังคมหลายประการตามมา
- แนวทางการพัฒนาที่เป็นอยู่ไม่ได้ส่งเสริมให้เกิดความสมดุล และความยั่งยืนของชุมชนชนบท
- การพัฒนาชุมชนที่สมดุลและยั่งยืน เกี่ยวข้องกับมิติต่างๆ ของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชน ทั้งด้านทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงกันอย่างซับซ้อนในวิถีชีวิตของชาวชนบท

บทสรุป (ต่อ)

- แนวทางการพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มุ่งยกระดับคุณภาพชีวิตอย่างค่อยเป็นค่อยไปเป็นลำดับขั้น โดยการนำทุนด้านต่างๆที่มีอยู่ และปรับมาใช้อย่างรอบคอบ ระมัดระวัง เพื่อให้เกิดความพอเพียงในการดำรงชีพก่อน แล้วค่อยๆพัฒนาไปสู่ระดับที่สูงขึ้นอย่างมั่นคง
- การขับเคลื่อนการพัฒนาของชุมชนที่ประสบผลสำเร็จ มีแนวทางที่คล้ายคลึงกัน คือ มีการดำเนินการอย่างเป็นกระบวนการ โดยคนในชุมชนต้องตระหนักถึงปัญหาและสาเหตุของปัญหา มีความศรัทธาต่อหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมีแรงผลักดันที่จะเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตตามแนวทางของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งในระดับบุคคล และระดับชุมชน หลังจากนั้นจึงเริ่มกระบวนการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน บนฐานของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม มีการประยุกต์ใช้ทุนด้านต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน รวมทั้งการประสานกับภาคีและเครือข่ายภายนอก
- แนวทางดังกล่าวนี้ได้ส่งสัญญาณความสามารถที่จะพึ่งตนเองของชุมชนได้สูง และมีแนวโน้มจะยั่งยืนมากกว่าแนวทางเดิมๆ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

- นักพัฒนาจำเป็นต้อง ทำความเข้าใจถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนชนบท ด้วยการวิเคราะห์ถึงปัญหาจริง รวมทั้งสาเหตุและความซับซ้อนของปัญหาในชุมชนชนบท ด้วยการทำงานร่วมกันกับคนในแต่ละชุมชน รวมทั้งกระตุ้นให้คนในชุมชนชนบทตระหนักต่อแนวทางการพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมีความต้องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเพื่อแก้ปัญหาที่ประสบหลังจากนั้นจึงดำเนินการขับเคลื่อนการพัฒนาอย่างเป็นกระบวนการ
- การเรียนรู้และการปรับตัวเพื่อการพึ่งตนเองของคนในชุมชนมีความสำคัญมาก และต้องอาศัยเวลาจึงจะทำให้การพัฒนาชุมชนชนบทไทยดำเนินไปสู่ระดับที่สมดุลและยั่งยืนได้ ดังนั้น การสนับสนุนการขับเคลื่อนการพัฒนาจะต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานานพอสมควร เพื่อให้ชุมชน “ปักกล้า ขาแข็ง” และมีความพร้อมที่จะพึ่งตนเองก่อน หน่วยงานที่สนับสนุนจึงจะถอยหรือถอนตัวออกจากชุมชนได้

WISDOM *for* Change

